

ІНТЭР'ЕКТЫЎНЫЯ ВЫКАЗВАННІ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў АНТАЛІНГВІСТЫЧНЫМ АСПЕКЦЕ: ПЕРСПЕКТЫВЫ ДАСЛЕДАВАННЯ

Зур Г.І.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Даследаванне дзіцячага маўлення, гісторыя вывучэння якога сыходзіць сваімі каранямі ў XIX ст. і здаўна прыцягвае пільную ўвагу навукоўцаў самых розных галін ведаў: філосафаў, псіхолагаў, фізіёлагаў, лінгвістаў, псіхалінгвістаў, дыфектолагаў, дактароў і інш., ужо стала самастойнай галіною лінгвістыкі, для абазначэння якой, пачынаючы з 90-х гадоў мінулага стагоддзя праявляюць спецыяльны тэрмін – *узроставая лінгвістыка (анталінгвістыка)*, прапанаваны прафесарам РДПУ імя А. І. Герцэна (г. Санкт-Пецярбург), заснавальніцай першай у Расіі кафедры дзіцячага маўлення С. Н. Цэйтлін. На постсавецкай прасторы на пачатку XXI ст. анталінгвістыка перажывае перыяд свайго росквіту. “Яе развіццё праяўляецца ў пашырэнні праблематыкі навуковых даследаванняў, павелічэнні фактычнай базы, удасканаленні метадаў вывучэння працэсу засваення дзіцем роднай мовы, а таксама ва ўкараненні навуковых дасягненняў у вучэбны працэс і практыку” [1, с. 15].

У айчынным мовазнаўстве анталінгвістыка – адносна малады кірунак. Беларускія даследчыкі ў пытаннях дзіцячага маўлення арыентаваліся пераважна на здабыткі рускіх вучоных. Так, вынікам навуковых росшукаў беларускага псіхолага Р. І. Вадэйка сталі атрыманыя новыя дадзеныя па развіцці слоўніка дзяцей ранняга ўзросту. Апошнім часам цікавасць даследчыкаў скіравана перадусім на распрацоўку пытанняў, звязаных з праблемамі “развіцця дзіцячага маўлення ў сітуацыі блізкароднаснага дзвюхмоўя” [тамсама, с. 16] (гл. працы Н. С. Старжынскай, Дз. М. Дубінінай).

Інтэр'ектыўныя выказванні (далей ІВ) – эмацыянальна-экспрэсіўныя камунікатыўныя адзінкі сінтаксічнага ўзроўню кшталту *Ну і ну!*; *Цуд!*; *А як жа!* – функцыянуюць перадусім у спантаным гутарковым маўленні (далей ГМ). ІВ даволі пашыраная з'ява ў маўленні носьбітаў мовы розных узроставых груп, у тым ліку і дзяцей.

У рускім мовазнаўстве А. М. Хаванскай [2] быў праведзены комплексны колькасна-якасны аналіз ІВ (у тэрміналогіі аўтаркі “камунікатываў”), якія функцыянуюць у вусным і пісьмовым маўленні дзяцей малодшага школьнага ўзросту (7-10 гадоў). Навуковая навізна працы палягае ў тым, што практычны матэрыял (запісы спантаннага маўлення вучняў 1-4 класаў, пісьмовыя творчыя работы, лексікаграфічныя крыніцы, падручнікі і дапаможнікі) быў разгледжаны з улікам сістэмы адукацыі (традыцыйнай / развіваючай), формы маўлення (вуснага / пісьмовага), гендэрнай прыналежнасці; спецыфіка ІВ у маўленні малодшых школьнікаў супастаўлена са спецыфікай ІВ у маўленні дарослых носьбітаў мовы; сфарміравана лінгвадыдактычная мадэль узроўняў маўлення развіцця малодшых школьнікаў адносна ІВ.

Абранне для аналізу менавіта дзяцей гэтай узроставай групы тлумачыцца шэрагам прычын: па-першае, малодшыя школьны ўзрост (7-10 гадоў) – новы этап у жыцці дзіцяці, звязаны з паступленнем у школу і фарміраваннем новага ўзроўню маўлення развіцця, гэта перыяд, калі дзіця “становіцца дарослым”, фарміруецца моўная асоба, абавязаная засвоіць пэўныя маўленчыя нормы і вынікаць гэтым нормам цягам усяго наступнага жыцця; па-другое, у гэты перыяд да дзяцей у іх маўленчым развіцці ставяцца новыя патрабаванні, і дзеці павінны слухна, дакладна, выразна, складна, лаканічна выкладаць свае думкі, што атрымліваецца не адразу з прычыны ярка выяўленай спецыфічнасці функцыянавання тых ці іншых сінтаксічных адзінак, у тым ліку і ІВ; па-трэцяе, маўленне дзяцей 1-4 класаў, хоць і нязначна, але адрозніваецца ад маўлення дзяцей, якія яшчэ не навучаюцца ў школе, і пакуль не дсягнула ўзроўню развіцця маўлення дарослых; па-чацвёртае, маўленне вучняў пачатковых класаў асабліва эмацыянальнае, а, як

вядома, ІВ рэпрэзентуюць экспрэсіўны сінтаксіс і таму часта сустракаюцца ў маўленні дзяцей гэтага ўзросту. Усё вышэй пералічанае прыцягвае да сябе ўвагу пры выяўленні спецыфікі функцыянавання ІВ розных тыпаў у маўленні дзяцей малодшага школьнага ўзросту. Ужыванне ІВ сведчаць пра ступень развіцця экспрэсіўнай функцыі маўлення дзіцяці і яго маўленчы асяродак.

Перспектыўным у навуковым плане бачыцца выяўленне спецыфікі функцыянавання ІВ у жывым маўленні беларускамоўных дзяцей і дзяцей-білінгваў. Рэспандэнтамі павінны стаць вучні школ з беларускай або рускай мовамі навучання, якія, аднак, актыўна паслугоўваюцца беларускаю мовай. Дарэчы, тут можа быць скарыстаны адзін з інавацыйных метадаў аналізу ГМ – лангіцюдны (працяглае назіранне над ГМ адных і тых жа інфармантаў) [3, с. 39]. Колькасць рэспандэнтаў у дадзеным выпадку заведама абмежаваная. Цікавым, як слухна заўважае В. К. Харчанка, будзе прасачыць, якія маўленчыя змены можна назіраць праз пяць, дзесяць гадоў? Аднак аўтаркай жа падкрэсліваецца, што для арганізацыі лангіцюдных даследаванняў неабходны дастаткова вялікі і мнагапланавы матэрыял [4, с. 56]. На жаль, збор эмпірычнага беларускамоўнага матэрыялу ва ўмовах, калі “рэальная колькасць людзей, якія карыстаюцца мовай для штодзённых зносін, а значыць, удзельнічаюць у яе развіцці, нязначная” [5, с. 56], можа выклікаць пэўныя цяжкасці.

Для даследавання ІВ у рэчышчы анталінгвістыкі мэтазгодна звярнуцца да вырашэння наступных задач: а) выявіць ІВ у маўленні дзяцей пэўнай узроставай групы і статыстычна апрацаваць дадзеныя; б) прааналізаваць ІВ з улікам формы маўлення (вуснае / пісьмовае), тыпу ўстанова агульнай сярэдняй адукацыі з рускай або беларускай мовай навучання, гендэрнай прыналежнасці; в) сфарміраваць лінгвадыдактычныя мадэлі для вызначэння пэўных узроставых магчымасцей дзяцей; г) адзначыць самабытныя беларускія ІВ у маўленні вучняў, бо ІВ у маўленні – гэта творчае стаўленне да ўласнай маўленчай дзейнасці; д) прасачыць карціну адлюстравання ў навучальна-метадычных дапаможніках, слоўніках і падручніках для

пачатковай школы ІВ розных тыпаў (пытальных, якія актывіруюць моўнаразумовую дзейнасць; этыкетных, якія садзейнічаюць развіццю маўленчай культуры; эмацыянальна-ацэначных, якія ўздзейнічаюць на эмацыянальную сферу дзяцей; сцвярджалых, што спрыяюць выражэнню згоды з атрымліваемай інфармацыяй), а ўсе пералічаныя тыпы ІВ у той ці іншай ступені скіраваны на развіццё маўлення вучняў; е) адзначыць змяненне колькасці ІВ на старонках падручнікаў з прычыны ўскладнення праграмы ад класа да класа.

Адна з задач анталінгвістыкі ёсць выяўленне заканамернасцей станаўлення маўленчых здольнасцей чалавека. Гэтая акалічнасць, а таксама той факт, што практычнае авалодванне мовай (у нашым выпадку беларускай) і фарміраванне маўленчых навыкаў немагчыма без засваення пэўнай колькасці ІВ, можа абумовіць зварот беларускіх моваведаў да разгляду менавіта дадзеных моўных адзінак з пазіцыі анталінгвістыкі. Практычная каштоўнасць даследавання ІВ сучаснай беларускай мовы ў анталінгвістычным аспекце бачыцца перадусім у магчымасці прымянення вынікаў даследавання найперш у школе пры працы па развіцці маўлення вучняў.

Ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму разгляд ІВ менавіта на беларускім моўным матэрыяле падаецца надзвычай важным і цалкам апраўданым перадусім для далейшага развіцця айчыннай (анта)лінгвістыкі.

Літаратура

1. Старжинская, Н.С. Лінгвістыка дзіцячага маўлення: дапаможнік / Н. С. Старжинская, Дз. М. Дубініна. [Электронны рэсурс]. – Мн.: БДПУ, 2010. – С. 15. – Рэжым доступу: <http://elib.bspu.by/handle/doc/18647>. – Дата доступу: 15.04.2018.
2. Хованская, О.Н. Коммуникемы современного русского языка в онтолингвистическом аспекте: (на материале речи младших школьников):

автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19; 10.02.01 / О. Н. Хованская.
– Ростов-на-Дону, 2009. – 26 с.

3. Харченко, В.К. Мозаика разговорной речи: аспекты исследования, электронная база высказываний / В. К. Харченко. – М.: Изд-во Литературного института им. А. М. Горького, 2013. – 192 с.
4. Charčenko, V.K. „Weiße Flecken“ in der Russistik der Gegenwart: Überblick über die Forschungsperspektiven. Das Neue in Erforschung und Vermittlung des Russischen / S. Afonin, E. Plaksina (Hrsg.). – Schöneiche bei Berlin, 2013. – 324 S.
5. Шэмет, Т.Я. Тэндэнцыі развіцця сінтаксісу беларускай мовы ў канцы ХХ – пачатку ХХІ ст. / Т. Я. Шэмет // Беларуская лінгвістыка. – 2011. – № 66. – С. 56-64.